

Zlatko Matijević

DRŽAVNO-PRAVNI POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE
U POLITIČKIM KONCEPCIJAMA DR. IVE PILARA
(1917.-1918.)

*Narode u opće nije moguće uništiti. Narodi propadaju samo uslijed vlastite
krivnje, ako su uvjeti propasti u njima.*

Dr. Juričić

(*Svjetski rat i Hrvati*, Zagreb, 1917., 79.)

Autor je na temelju postojeće znanstvene literature i arhivskog gradiva te dostupnoga suvremenog tiska prikazao političke koncepcije dr. Ive Pilara o preuređenju državno-pravnog položaja južnoslavenskih zemalja u Austro-Ugarskoj Monarhiji. On se, u početku, zalagao za koncepciju "prikrivenog trijalizma", odnosno za formalno očuvanje postojećega dualističkog sustava, prema kojoj bi se Bosna i Hercegovina ujedinila s banskom Hrvatskom, Dalmacijom i Istrom u jednu jedinstvenu državno-pravnu jedinicu. U posljednjim danima postojanja Monarhije, Pilar se opredijelio za federalističko uređenje države: Bosna i Hercegovina, zajedno s banskom Hrvatskom, Dalmacijom i Istrom, ali i slovenskim zemljama, trebala je sačinjavati federalnu jedinicu unutar države Habsburga.

Nakon sklapanja Austro-ugarske nagodbe (1867.), dotadašnja je Habsburška Monarhija podijeljena na svoj austrijski (cislajtanski) i ugarski (translajtanski) dio.¹ Prema novonastalom državno-pravnom ustroju slovenske zemlje (Kranjska,

Štajerska, Koruška i Gorica), hrvatski dio Istre i Dalmacija ušle su u austrijski dio Monarhije, a banska Hrvatska u ugarski. Godinu dana kasnije (1868.) došlo je do Hrvatsko-ugarske nagodbe, koja je bila subdualistička korekcija već uspostavljeno-ga dvojnog uređenja države.²

Na temelju odluke Berlinskog kongresa (1878.),³ Austro-Ugarska je dobi-la pravo da “zaposjedne Bosnu i Hercegovinu”, koja se nalazila pod suverenite-tom turskog sultana, i da njom “upravlja”.⁴ Aneksija Bosne i Hercegovine provede-na je vladarevom proklamacijom od 5. listopada 1908. Tim je činom Austro-Ugar-ska Monarhija proglasila priključenje te zemlje svom državnom području. Pre-ma “Zemaljskom ustavu (Statutu)” (1910.), Bosna i Hercegovina je proglašena za “jedno jedinstveno zasebno upravno područje [...] pod odgovornim vodstvom i vrhovnim nadziranjem c.[arskog] i kr.[aljevskog] zajedničkog ministarstva”.⁵ U ime svih austro-ugarskih vrhovnih organa vlasti, Bosnom i Hercegovinom je upravljao zajednički ministar financija (1912.).⁶ U državno-pravnom pogledu Bosna i Herce-govina je imala položaj kondominija.

Zlokobni pucnji u Sarajevu – 28. lipnja 1914. – označili su novo poglavlje sv-jetske povijesti. Pogibija prestolonasljednika Franje Ferdinanda d’Este i njegove su-pruge Sofije bila je povod za početak Prvoga svjetskog rata (1914.-1918.). U tom dotada najvećem ratnom sukobu u povijesti ljudskog roda nestala su četiri carstva: njemačko, rusko, austrijsko i osmanlijsko. Tijekom posljednje dvije godine Prvoga svjetskog rata, dr. Ivo Pilar,⁷ pravnik, geopolitičar i političar u više navrata je nas-tojao pronaći optimalno rješenje gorućega “južnoslavenskog pitanja” unutar grani-

¹ O Austro-ugarskoj nagodbi vidi: Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istra, Srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina te Država SHS)*, Školska knjiga, Zagreb, 1953., 106-110.; A. J. P. TAYLOR, *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Znanje, Zagreb, 1990., 161-173.

² O Hrvatsko-ugarskoj nagodbi opširnije vidi: N. RATNER, *Postanak Hrvatsko-ugarske nagodbe od godine 1868.*, Novo pokoljenje, Zagreb - Beograd, 1949.; F. ČULINOVIĆ, *n. d.*, 111-134.; Jaroslav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN i Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.*, Školska knjiga, Zagreb, 1968., 38-43.

³ Opširnije o povodima za sazivanje Berlinskog kongresa, te njegovom tijeku i zaključcima vidi: A. DEBIDIR, *Diplomatska istorija Evrope. Od otvaranja Bečkog kongresa do zaključenja Berlinskog (1814-1878)*, knjiga druga, Geca Kon, Beograd, 1934., 727-811.; [V. P. POTEMKIN, ur.], *Historija diplomacije*, drugi svezak, Matica hrvatska, Zagreb, 1951., 37-45.

⁴ F. ČULINOVIĆ, *n. d.*, 308.

⁵ *Isto*, 314.

⁶ *Isto*, 316.

⁷ Ivo Pilar se rodio u Zagrebu 19. lipnja 1874., gdje je i umro pod nerazjašnjenim okolnostima 3. rujna 1933. U rodnom je gradu završio klasičnu gimnaziju, a u Beču jednogodišnji trgovački tečaj na

ca dualistički ustrojene Monarhije i time osigurati njezin daljnji opstanak kao europske velesile u podunavskom prostoru i na Balkanskom poluotoku. U tim je njegovim nastojanjima važno mjesto zauzimalo pitanje državno-pravnoga položaja Bosne i Hercegovine.

Nakon što je u studenome 1916. umro car i kralj Franjo Josip I., koji se na prijestolju nalazio još od 1848., slovenski, srpski, hrvatski i bošnjački/muslimanski političari počeli su usmjeravati svoju politiku prema zahtjevu za što većom, odnosno po mogućnosti potpunom samostalnošću njihovih tada, u državno-pravnom pogledu razjedinjenih zemalja unutar dviju pola države Habsburgovaca. Oni su svoje zahtjeve temeljili na "narodnom načelu", tj. "pravu naroda na samoodređenje", i "hrvatskom državnom pravu". Ta su dva načela izrazito naglasili i članovi Jugoslavenskog kluba u bečkom Carevinskom vijeću, u "Svibanjskoj deklaraciji" (1917).⁸

Hochschule für Welthandel i studij prava. Ondje stječe i specijalizaciju iz nacionalne ekonomije i sociologije. Svoje pravno obrazovanje upotpunio je na École de Droit u Parizu. Nakon završetka studija bio je najprije tajnik dioničkog društva za željeznu inidustriju "R. Ph. Wagner" u Beču, a potom tajnik Zemaljske banke u Sarajevu. Jedno je vrijeme bio službenik kod sudbenog stola u Sarajevu, te odvjetnički perovođa. Od 1905. do 1920. bio je odvjetnik u Tuzli, a potom, sve do smrti, u Zagrebu. Jedan je od osnivača Hrvatske narodne zajednice u Bosni i Hercegovini (1906.). Tijekom Prvoga svjetskog rata postao je blizak Stranci prava ("frankovcima"). U Kraljevini Jugoslaviji politički se približio tada zabranjenoj Hrvatskoj seljačkoj stranci. Važnija su mu djela: *Nadbiskup Stadler i Hrvatska narodna zajednica* (Sarajevo, 1910.), *Entwicklungsgang der Rezeption des Österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina unter besonderer Berücksichtigung des Immobilienrechtes*, (Wien, 1911.), *Svjetski rat i Hrvati. Pokus orientacije hrvatskoga naroda još prije svršetka rata*, (Zagreb, 1915. i 1917.), *Das südslavische Problem im Habsburgerreiche*, (Zagreb, 1918.), *Die südslavische Frage und der Weltkrieg. Übersichtliche Darstellung des Gesamt-Problems*, (Wien, 1918. i 1944.), *Politički zemljopis hrvatskih zemalja*, (Sarajevo, 1918.), *Borba za vrijednost svoga "ja"*. *Pokus filozofije slavenskog individualizma*, (Zagreb, 1922.), *Immer wieder Serbien. Jugoslawiens Schicksalsstunde*, (Berlin, 1933.) i dr. Posmrtno su mu na hrvatski jezik prevedena djela *Die südslavische Frage und der Weltkrieg (Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Zagreb, 1943.) i *Immer wieder Serbien (Uvijek iznova Srbija*, Zagreb, 1997.). (Podaci preuzeti iz: Mladen ŠVAB, *Životopis Ive Pilara*, u: I. PILAR, *Politički zemljopis hrvatskih zemalja. Geopolitička studija*, Consilium, Zagreb, 1995., 39-42; Bibliografija radova Ive Pilara, u: [Srećko LIPOVČAN i Zlatko MATIJEVIĆ, ur.], *Godišnjak Pilar. Prinosi za proučavanje života i djela dra. Ive Pilara, /Svezak prvi/*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2001., 273-278.)

⁸ Tekst "Svibanjske deklaracije" glasi: "[...] Potpisani narodni zastupnici u 'Jugoslavenskom klubu' udruženi, izjavljuju, da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijevaju ujedinjenje svih zemalja u monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi, u jedno samostalno, od svakoga gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburško-lorenske dinastije, te će se sa svom snagom zauzeti za ostvarenje ovoga zahtjeva svoga jednog te istog naroda. [...]". (Nav. prema: Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o*

U svojoj agitaciji za ostvarenje političkih zahtjeva postavljenih u "Svibanjsku deklaraciju", članovi su Jugoslavenskog kluba posebnu pozornost posvetili Bosni i Hercegovini. Držali su da ona upravo tu polaže svoj ispit zrelosti.⁹

Početak srpnja 1917. sarajevski je katolički "Hrvatski Dnevnik" pisao da je vrhbosanski nadbiskup dr. Josip Stadler,¹⁰ inače poznat kao pravaš "frankovačke" orijentacije, u ime Hrvata-katolika Bosne i Hercegovine, prihvatio "Svibanjsku deklaraciju" kao "podlogu i uslov političkog obstanka i kao jednu realnu bazu za politički razvoj hrvatskih zemalja".¹¹ Izgleda da je u tom trenutku vrhbosanski nadbiskup, za razliku od nekih drugih pojedinaca iz redova katoličkih svećenika i svjetovnjaka, organiziranih u Hrvatskom katoličkom pokretu (HKP),¹² ozbiljno shvaćao

---

postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919., Matica hrvatska, Zagreb, 1920., 94.) "Deklaraciju" je pročitao jedan od njezinih glavnih sastavljača, član Slovenske ljudske stranke i rimokatolički svećenik dr. Anton Korošec.

⁹ Janko PLETERSKI, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Nolit, Beograd, 1976., 190.

¹⁰ Josip Stadler se rodio u Brodu na Savi, danas Slavonski Brod, 24. siječnja 1843., a umro je u Sarajevu 8. prosinca 1918. Gimnaziju je pohađao u Požegi i Zagrebu. Godine 1862. zagrebački nadbiskup Juraj Haulik poslao ga je u rimski zavod Germanico-Hungaricum. U Rimu je završio studij filozofije i teologije na Sveučilištu Gregorijana. Za rimokatoličkog je svećenika zaređen 1868. Po povratku u Zagreb imenovan je prefektom Nadbiskupskog sjemeništa 1870., a 1871. profesorom filozofije u Nadbiskupskom liceju. Nakon otvaranja Sveučilišta u Zagrebu (1874.) postao je profesor fundamentalne teologije na Bogoslovnom fakultetu. Kada je 1881. u Bosni i Hercegovini uvedena redovita katolička crkvena hijerarhija, imenovan je prvim vrhbosanskim nadbiskupom. Odmah po dolasku u svoju novoosnovanu nadbiskupiju dolazi u sukob s tamošnjim franjevcima oko raspodjele župa. Kasnije se s njima i politički sukobljavao jer su podržavali interkonfesionalnu koncepciju hrvatskoga političkog organiziranja, koju je promicala liberalna inteligencija okupljena u Hrvatskoj narodnoj zajednici. Godine 1910. utemeljio je Hrvatsku katoličku udrugu, koja je ukinuta nakon postignutoga političkog kompromisa s Hrvatskom narodnom zajednicom (1912.). Izgradio je cjelokupnu katoličku crkvenu infrastrukturu za redovitu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini. Napisa je prvi teološko-filozofski kompendij na hrvatskom jeziku. (Podaci pruzeti od: Zoran GRIJAK, Ivo Pilar i Stadlerova promemorija papi Benediktu XV., g. 1915., u: [S. LIPOVČAN i Z. MATIJEVIĆ, ur.], *n. d.*, 96, bilj. 1.) Opširnije o nadbiskupu Stadleru vidi: [Želimir PULJIĆ, ur.], *Josip Stadler Prilozi za proučavanje duhovnog lika prvog vrhbosanskog nadbiskupa*, Vrhbosanska visoka teološka škola, Sarajevo, 1989.; [Pavo JURISIĆ, ur.], *Josip Stadler. Život i djelo*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo, 1999.; Velimir BLAŽEVIĆ, *Bosanski franjevci i nadbiskup dr. Josip Stadler*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2000.; Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Hrvatski institut za povijest – Vrhbosanska nadbiskupija Sarajevo – Dom i svijet, Zagreb, 2001.

¹¹ Nav. prema: Dragoljub R. ŽIVOJINOVIĆ – Dejan V. LUČIĆ, *Varvarstvo u ime Hristovo. Prilozi za Magnum crimen*, Nova knjiga, Beograd, 1988., 166.

¹² Pojava Hrvatskoga katoličkog pokreta nije bio osamljeni slučaj u povijesti Katoličke crkve. Katolički je pokret nastao u njemačkim zemljama potkraj prve polovice XIX. stoljeća. Njegova je osnovna zadaća bila obraniti Katoličku crkvu od progona tadašnjih državnih vlasti i napadaja ondašnjeg

formulacije o "hrvatskom državnom pravu" i "žezlu Habsburško-lorenske dinastije", upotrebljene u "Deklaraciji". Naime, tadašnje uredništvo "Hrvatskog Dnevnika" nalazilo se u rukama dvojice katoličkih svećenika, Ilije Gavrića i Ambrozija Benkovića, članova Hrvatskoga katoličkog seniorata,¹³ elitne organizacije HKP-a, koji te formulacije nisu držali obvezujućim. Sam Seniorat je prihvatio politički program "Svibanjske deklaracije" na svom zagrebačkom sastanku održanom početkom srpnja 1917.¹⁴ Pitijski sročeni tekst "Deklaracije" ostavljao je razne mogućnosti njezinog tumačenja. Za jedne je ona bila djelo bečkog dvora i pokušaj "trijalističkog rješenja"¹⁵ "južnoslavenskog pitanja" unutar Monarhije, a za druge stvar "nužne političke taktike" u ratnim okolnostima, koja je omogućila promicanje "jugoslavenske ideje" i samu "akciju stvaranja zajedničke države svih južnoslavenskih naroda", osim Bugara, izvan okvira Monarhije.¹⁶ Dilemu je razrješio dr. Janez Evandelist Krek, rimokatolički svećenik i istaknuti slovenski političar, te jedan

---

liberalnog novinstva. Katolički pokret se proširio i u zemlje Austro-Ugarske Monarhije (Austriju, Češku, Slovačku, Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i dr.). Katoličke su pokrete imali i drugi europski narodi (Francuzi, Talijani, Belgijanci i dr.). Iako je svim tim pokretima bila zajednička obrana stečenih prava Katoličke crkve i širenje kršćanskog svjetonazora na sva područja javnog života, oni nisu imali jedinstvenu organizacijsku formu, tj. svaki je od njih razvijao one ustrojbene oblike koji su najbolje odgovarali sredini u kojoj su djelovali. Karakteristično je za sve katoličke pokrete da su nastajali "odozdo", tj. od samih vjernika, a nisu bili poticani od crkvene hijerarhije, tj. "odozgo", kao što je to bio slučaj s nastankom Katoličke akcije u drugom desetljeću XX. stoljeća. Pokretač HKP-a je bio krčki biskup dr. Anton Mahnić. (Opširnije o ishodištima i nastanku Hrvatskoga katoličkog pokreta vidi: Jure KRIŠTO, *Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918.*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.)

¹³ Hrvatski katolički seniorat je bio udruga katoličke svjetovne inteligencije i dijela mladega katoličkog svećenstva, pogotovo redovničkog (franjevci i dominikanci), koji su za sveučilišnih studija bili članovi katoličkih akademskih društava ("Hrvatska", "Domagoj", "Strossmayer" i dr.) i bogoslovskih zborova ("Bakula", "Akvinac", "Ferkić" i dr.). Poticaj za osnivanje Seniorata dao je biskup Mahnić (1912.). (O Senioratu opširnije vidi: Z. MATIJEVIĆ, *Hrvatski katolički seniorat i politika /1912.-1919./*, u: *Croatica christiana periodica*, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 24/2000., br. 46., 121-162.)

¹⁴ Krešimir PEČNJAK, *Spor s gosp. Galovićem*, u: *Seniorski Vjesnik. Glasilo hrvatskih katoličkih seniora*, Zagreb, 1/1917., br. 1, 8.

¹⁵ Govoreći o "trijalizmu" valja reći da se tu radilo o političkoj ideji koja je, ovisno o interpretaciji, išla za stvaranjem treće, južnoslavenske ili hrvatske državno-pravne jedinice u Monarhiji. Ta je ideja dobila veće značenje nakon pojave velikaustrijskog kruga oko prestolonasljednika Franje Ferdinanda početkom XX. stoljeća. O mogućim dosezima "trijalizma" vidi: M. GROSS, *Hrvatska politika velikaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda*, u: *Časopis za suvremenu povijest*, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 2/1970., br. 2, 9-74.

¹⁶ Dragovan ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, Školska knjiga, 1970., 204-205.

od autora "Deklaracije". On je u Zagrebu, u rujnu 1917., u krugu svojih hrvatskih istomišljenika iz redova Seniorata, izjavio da će "Jugoslavija biti sastavljena od svih krajeva, u kojima stanuju Slovenci, Hrvati i Srbi, osim što nam možda oduzmu, ne daj Bože, Talijani".¹⁷ Za njega jugoslavenska državna zajednica izvan okvira Austro-Ugarske Monarhije nije bila nimalo upitna.¹⁸

Uvidjevši među prvima da "Svibanjska deklaracija" i njezini zagovaratelji imaju za krajnji cilj rušenje Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje samostalne jugoslavenske države, dr. I. Pilar je krajem srpnja 1917. predao nadbiskupu Stadleru "Spomenicu o rješenju južnoslavenskog pitanja" ("Denkschrift über die südslavische Frage").¹⁹ Raščlanivši aktualnu svjetsko-političku situaciju i njezin odnos prema "južnoslavenskom pitanju", Pilar je, kao "optimalno rješenje", predložio da se "južnoslavenske pokrajine ujedine u jedno jedinstveno upravno područje" koje bi sačinjavali: Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna, Hercegovina, Istra, Kranjska, južna Štajerska do rijeke Drave, Gorica i Gradiška. Za Trst je predviđao poseban status, prema kome bi ta luka bila neposredno potčinjena državnoj vlasti.²⁰ U "Spomenici" je pokazana posebna zabrinutost za budućnost Bosne i Hercegovine. Prema Pilarovom mišljenju srbijanskoj je politici uspelo zlorabiti ideju o "narodnom jedinstvu" Srba i Hrvata u interesu vlastite ekspanzionističke politike: "Ako su Srbi i Hrvati jedan narod onda iz toga logično slijedi da Srbi, na temelju narodnog načela, imaju pravo težiti ujedinjenju svih južnoslavenskih pokrajina u jednu velikosrpsku državu".²¹ On je, nadalje, držao da su Sjedinjene Američke Države, na čelu s predsjednikom Thomasom W. Wilsonom, prihvatile ideju da Bosna i Hercegovina "moraju biti istrgnute" iz okvira Monarhije i na temelju narodnog načela "predane" Srbiji.²² Pretpostavljajući da bi ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja Monarhije moglo naići na nepremostive probleme, Pilar je predložio "minimalno rješenje", tj. "ujedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Bosne i Hercegovine".

¹⁷ Josip ANDRIĆ, *Sjećanje na dra Kreka*. (K desetoj godišnjici smrti najvećeg slovenskog pučanina), u: *Seljački Kalendar* (dalje: SK) Zagreb, za god. 1927., 46.

¹⁸ Vidi Krekov razgovor s dr. Petrom Roguljom objavljen u prvom programu Hrvatske pučke stranke. (*Što je Hrvatska pučka stranka i što ona hoće. Program i uređenje stranke*, Zagreb, 1919., u: Z. MATIJEVIĆ, *Slom politike katoličkog jugoslovenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS /1919.-1929./*, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet, Zagreb, 1998., 311-312.)

¹⁹ Sveučilišna i nacionalna knjižnica, Zagreb; Zbirka starih i rijetkih knjiga i zbirka rukopisa; Ostavština Ive Pilara (dalje: OIP), R-5708.

²⁰ Isto, 7.

²¹ Isto, 6.

²² Isto, 7.

ine”.²³ Ta bi državno-pravna jedinica, prema njegovom mišljenju, imala “narodne, geopolitičke i gospodarske preduvjete za uspješan razvitak”.²⁴ Bez ostvarenja barem toga “minimalnog rješenja” nije bilo moguće, tvrdio je Pilar, pronaći nikakvo rješenje “južnoslavenskog pitanja”, a to je u svojoj konačnici moglo imati samo negativne posljedice za Monarhiju i njezin daljnji opstanak.²⁵

Osjećajući svu opasnost koja je prijetila opstanku Monarhije, ako se ne riješi “južnoslavensko pitanje”, nadbiskup Stadler i njegovi politički istomišljenici – dr. Pilar i ing. Josip pl. Vancaš²⁶ - odlučili su se na konkretnu političku akciju. Dne 14. kolovoza 1917. Pilar i Vancaš su bili primljeni na razgovor kod ministra-predsjednika Ernsta von Seidlera, a dva dana kasnije i kod Stephana von Buriána, tadašnjega zajedničkog ministra financija.²⁷ Ti su razgovori prethodili njihovoj privatnoj audijenciji caru i kralju Karlu I.(IV.), koju je na zamolbu vrhbosanskog nadbiskupa Stadlera odobrio carev ured. Njih dvojica su, kao nadbiskupovi osobni izaslanici, “koji uživaju povjerenje katoličkog i hrvatskog stanovništva Bosne i Hercegovine”, trebali uručiti vladaru Stadlerovu “Promemoriju o rješenju južnoslavenskog pitanja” (“Promemoria über die Lösung der südslavischen Frage”)²⁸ u kojoj su bila detaljno razrađena njegova stajališta glede mogućeg rješenja državno-pravnog statusa hrvatskih zemalja, u koje je na temelju hrvatskoga državnog prava ubrajana i Bosna i Hercegovina, unutar dualističkog sustava Monarhije.²⁹

U polusatnoj audijenciji ing. Vancaš je caru obrazložio “Promemoriju”.

U prvoj točki “Promemorije” doslovno je stajalo: “Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, te Bosna i Hercegovina spajaju se u jedno jedinstveno upravno područje”.³⁰

²⁵ Isto.

²⁶ Josip pl. Vancaš se rodio u Sopronju, Mađarska, 22. ožujka 1859., a umro je u Zagrebu 15. prosinca 1932. Diplomirao je na Visokoj tehničkoj školi i Akademiji u Beču. Od 1885. do 1921. živio je u Sarajevu. Kao graditelj istakao se u Sarajevu (katedrala, biskupska rezidencija, sjemenište, palača vlade i dr.), Zagrebu (palača Prve hrvatske štedionice i dr.) i Ljubljani (brojne poslovne zgrade). Bio je dugogodišnji ravnatelj prvoga javnog pjevačkog društva osnovanog u Sarajevu 1887. (“Männergesangverein”). (Podaci preuzeti iz: [Antun VUJIĆ, ur.], *Hrvatski leksikon*, Naklada Leksikon d. o. o., II. svezak, Zagreb, 1997., 621.)

²⁷ Vancaš i Pilar u audijenciji., *Hrvatska Riječ* (dalje: *HR*), Zagreb, 1917., br. 217, 2.

²⁸ Vancaš je Stadlerovu “Promemoriju” uručio još 13. kolovoza 1917. carevu uredu. (Što je g. Vancaš govorio u audijenciji o jugoslavenskom pitanju, *HR*, 1917., br. 232, 1.) Kopija “Promemorije” čuva se u: OIP, R-5704 b.

²⁹ Luka ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine u austrougarskim konceptijama rješenja jugoslavenskog pitanja 1914-1918.*, Univerzal, Tuzla, 1980., 156.; Hamdija KAPIDŽIĆ, *Austrougarska politika u Bosni i Hercegovini i jugoslovensko pitanje za vrijeme prvog svjetskog rata*, u: *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1958., 9/1957., 26-27.

³⁰ Nav. prema: L. v. SÜDLAND [I. PILAR], *Južnoslavensko pitanje. Prikaz cjelokupnog pitanja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1943., 398. U samoj “Promemoriji” ta je točka bila nadopunjna mogućnošću da se

U napomenama uz ovu točku doslovno je pisalo: "Predloženim spajanjem dobilo bi se područje od otprilike 106.000 km² i otprilike 5^{1/2} milijuna stanovnika. Od toga bi bilo otprilike 3^{1/4} milijuna Hrvata (katolika i muslimana), otprilike 1^{1/2} milijuna Srba (pravoslavnih) i otprilike pol milijuna Niemaca, Mađara, Talijana i drugih Slavena Monarhije. Pored poviestno-političke i etničke dana je time i prirodna zemljopisno-prometna i gospodarsko-političke pripadnost tim zemljama. Treba također naglasiti, da je upravo ujedinjenje triju poviestno političkih tvorevina najvažniji moment za ozdravljenje prilika na jugu, jer se u sadašnjem obliku pojedina područja ne mogu ni gospodarski ni kulturno razvijati. Zato se ne može ni pomisliti na podjelu južnoslavenskih pokrajina, a bilo bi osobito nesretno rješenje, kad bi se [...] Hercegovina priklopila Dalmaciji, t. j. Austriji, a Bosna Ugarskoj.³¹ Ne skanjujem se uztvrditi, da bi takvo rješenje postalo temeljem jednoga novog rata. [...]"³²

U drugoj se točki kaže da će "Područje spomenuto pod [točkom] 1. biti nerazdruživo povezano s obim državama Monarhije kao zajedničko područje (slično kao danas Bosna i Hercegovina)".³³

Prema trećoj točki, na čelo novostvorene državno-pravne jedinice došao bi "jedan član carske kuće kao vojvoda Hrvatske (s punim historijskim naslovom Dux Illustris totius Regni Croatiae, Slavoniae, Dalmatiae, Ramae et Culmae)", kojega bi imenovao vladar.³⁴

"Ubiranje i upravljanje poreza" trebalo je, prema sedmoj točki "Promemorije", biti povjereno "vlastitim službenicima" novouspostavljenoga "jedinstvenog upravnog područja".³⁵

---

spomenutim zemljama priključe još i Istra i Kranjska, ali se na tome nije inzistiralo zbog mogućeg otpora Austrije. ("Promemorija", OIP, R-5704 b, 4-5.). Usporedi: L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 157.

³¹ O mađarskim pretenzijama na Bosnu i Hercegovinu vidi: H. KAPIDŽIĆ, *Austro-ugarska politika u Bosni i Hercegovini*, 17-19, 22, 34, 41-47; ISTI, *Položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave* (državno-pravni odnosi), Naučni skup Istorijske pretpostavke republike Bosne i Hercegovine, u: *Prilozi Instituta za istoriju radničkog pokreta* (dalje: *Prilozi*), Sarajevo, 4/1968., br. 4, 77-79; Ferdo HAUPTMAN, *Kombinacije oko državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine*, u: *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI, Sarajevo, 1960., 87-109; L. ĐAKOVIĆ, *Kombinacije mađarskih političkih faktora 1915. godine oko priključenja Bosne i Hercegovine Ugarskoj*. (Prilog proučavanju istorije Bosne i Hercegovine u prvom svjetskom ratu), *Prilozi Instituta za istoriju*, Sarajevo, 15/1979., br. 16, 103-145; ISTI, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 5-192.

³² Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 399. Vidi: "Promemorija", OIP, R-5704 b, 5-6.

³³ Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 398. Vidi: "Promemorija", OIP, R-5704 b, 4. Također vidi: L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 157.

³⁴ *Isto*.

³⁵ Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 398. "Promemorija", OPI, R-5704 b, 5. Također vidi: L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 158.

Osmo je točka "Promemorije" predviđala da će "Područje, spomenuto pod [točkom] 1. imati naslov: Jedinstveno zajedničko područje kraljevine Hrvatske, Slavonije, Dalmacije i Herceg-Bosne i nalaziti će se pod političkim vodstvom Hrvata [katolika i muslimana]".³⁶ U napomeni uz ovu točku stoji: "Naslov proizlazi iz konstrukcije tog područja. Hrvatsko vodstvo nameće se iz nužde, da se južnim Slavenima dopusti jedan mogući oblik političkog i kulturnog izživljavanja. Nemoguće je voditi južnoslavensku politiku i uobče ne htjeti dopustiti južnim Slavenima mogućnosti za život. Hrvati [katolici i muslimani] bijahu uvijek vjerni Monarhiji i dinastiji, i u svim teškim časovima Monarhije bijahu uporište prijestolja i države. To su dokazali i u ovom ratu [...]. Hrvati [katolici i muslimani] i njihova državna tvorevina predstavljaju dakle nacionalno i državopravno Monarhiji priljubljeni oblik južnog Slavenstva. Novi poredak na jugu može se dakle i smije se provesti jedino u hrvatskom smislu. Taj novi poredak bit će samo element snage i stabilnosti Monarhije na jugu. [...]"³⁷

Na kraju "Promemorije" ustvrđeno je sljedeće: "Završavam s tvrdnjom, da bi rješenje južnoslavenskog pitanja, koje ja predlažem, stvorilo Monarhiji južnu marku [pogranično područje], koja bi protiv današnjih neprijatelja na jugu i jugoistoku imala jednaku vrijednost kao nekada Vojna Krajina protiv Turaka. Kad su Hrvati [katolici i muslimani] jednom politički zadovoljeni i nesmetani u svome razvoju, oni će biti siguran bedem Monarhiji. Dosadašnje zavlčenje i krparenje više nije moguće i ne može se braniti. Što će prije i što će temeljitije Monarhija stvoriti na jugu red, to mirnije može ona ići ususret svim međunarodnim zapletajima".³⁸

Prema ovom je prijedlogu dualističko državno-pravno uređenje Austro-Ugarske Monarhije trebalo, barem formalno, ostati nenarušeno, dok bi novo "jedinstveno upravno područje" dobilo status kondominija. Drugim riječima, radilo se o pokušaju preustroja Monarhije na osnovi "prikrivenog trijalizma".

Pilar, koji nije bio u potpunosti suglasan sa svim postavkama iznesenim u Stadlerovoj "Promemoriji",³⁹ manifestirao je svoje neslaganje pred samim vladarom. On je caru Karlu, u spomenutoj audijenciji, izložio kako si on "zamišlja rješenje jugoslavenskoga odnosno hrvatskoga pitanja".⁴⁰ Dapače, vladaru je uručio i svoju "spomenicu".⁴¹ Iako tekst "spomenica" zasad nije poznat, uvid u njezin mogući

³⁶ Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 399. Vidi: "Promemorija", OIP, R-5704 b, 5. Usporedi prijevod osme točke "Promemorije" kod: L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 158.

³⁷ Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 400. Vidi: "Promemorija", OIP, R-574 b, 8-9.

³⁸ Nav. prema: L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 400-401. Vidi: "Promemorija", OIP, R-5704 b, 9.

³⁹ "Iako se posvema ne suglasujem s tim projektom ["Promemorijom"], ipak je on vrlo bliz mojim vlastitim mislima, i ja gledam u njemu put do rješenja problema". (L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 401.)

⁴⁰ Razgovor s J. pl. Vančašem, *Novine*, Zagreb, 4/1917., br. 200, 3-4.

⁴¹ Deputacija pl. Vančaša i dra. Pilara., *Novine*, 4/1917., br. 192, 4.

sadržaj možemo dobiti na temelju Pilarovih prigovora Stadlerovoj "Promemoriji" i njegovih razmišljanja o rješavanju državno-pravnih odnosa na jugu Monarhije iznesenih u knjizi "Južnoslavensko pitanje".⁴²

Predsjednik Jugoslavenskog kluba vlč. Korošec doputovao je 31. kolovoza 1917. u Sarajevo.⁴³ Njegova je namjera bila da se upozna sa stajalištima tada vodećih političara i vjerskih predstavnika u Bosni i Hercegovini. Ono što je vlč. Korošca najviše zanimalo, bilo je mišljenje nadbiskupa Stadlera i njegove političke skupine o političkom programu "Svibanjske deklaracije". Slovenskom je političaru gledišta vrhbosanskog nadbiskupa i njegovih istomišljenika obrazložio dr. Pilar koji je, zapravo, ponovio samo ono što je već bilo izneseno u Stadlerovoj "Promemoriji".⁴⁴ Drugim riječima, od te se političke skupine nije mogla očekivati podrška "Svibanjskoj deklaraciji".

Neuspjeh u razgovorima sa Stadlerovom skupinom vlč. Korošec je nadoknadio uspjehom kod bosanskih i hercegovačkih franjevac, koji su, sljedećih mjeseci, bezrezervno podržali "Svibanjsku deklaraciju".⁴⁵ Prije nego što su se franjevci javno izjasnili za "Svibanjsku deklaraciju", došlo je u studenome 1917. do objavljivanja "Izjave klerikalne grupe bosansko-hercegovačkih katolika", odnosno Stadlerove "Izjave", koja je svojim sadržajem bila u potpunoj suprotnosti s "Deklaracijom" Jugoslavenskog kluba.

U drugoj točki "Izjave" doslovno je traženo sljedeće: "Zahtjevamo sjedinjenje onih zemalja, na koje se hrvatsko državno pravo proteže, najme Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te hrvatske Istre u jedno političko i financijski autonomno, sa habsburškom monarhijom kao cjelinom nerazdruživo spojeno državno tijelo".⁴⁶

"Izjavu" je potpisao nadbiskup Stadlera, ali ne samo u svoje ime nego i "u ime 51 odličnoga građanina iz Sarajeva i provincije, koji ali sada iz shvatljivih razloga svojih potpisa objelodaniti ne mogu".⁴⁷

⁴² Vidi. L. v. SÜDLAND, *n. d.*, 401 i d.

⁴³ O Korošćevu dolasku u Sarajevo opširnije vidi: Momić ZEČEVIĆ, *Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917-1921. Od Mujske deklaracije do vidovdanskog ustava*, Institut za savremenu istoriju – NIP Export-Press, Beograd, 1973., 92-94.

⁴⁴ L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 176-177.

⁴⁵ B.[onifac] BADROV, *Odjek svibanjske deklaracije u Bosni*, u: *Franjevački Vijesnik*, Visoko – Sarajevo, 35/1928., br. 12, 363-365. Izjave bosanskih i hercegovačkih franjevac u prilog "Deklaraciji" vidi: F. ŠIŠIĆ, *n. d.*, 107-108.

⁴⁶ Nav. prema: *Hrvatski Dnevnik* (dalje: HD), Sarajevo, 12/1917., br. 263, 1.

⁴⁷ Isto.

“Izjavi” je bio nadodan relativno opširan, nepotpisan članak pod naslovom “Na obranu hrvatstva!”, u kome se odbijao program “Svibanjske deklaracije”, kao politički nerealan, a zalagalo se za takva rješenja koja će se temeljiti na zahtjevima iznesenima u “Izjavi”.⁴⁸

Stadlerova je “Izjava” odmah izazvala burne reakcije. No, malo je tko od tadašnjih političkih ljudi vjerovao da je vrhbosanski nadbiskup stvarni inicijator i autor “Izjave”. Sumnja je najprije pala na generala Stjepana baruna Sarkotića⁴⁹ - da je preko I. Pilara i dr. Ivice Pavičića utjecao na nadbiskupa Stadlera da objavi “Izjavu” sa svojim potpisom.⁵⁰ Stilizacija, pak, same “Izjave” i popratnog članka ukazivali su na to da je njihov stvarni autor bio dr. Pilar, što je on desetak godina kasnije i potvrdio.⁵¹

Odmah nakon što je “Izjava” ugledala svjetlo dana, vodstvo Seniorata u Zagrebu oštro je na nju reagiralo. Dovodeći ju sasvim opravdano u vezu sa Stadlerovom “Promemorijom” iz kolovoza iste godine, hrvatski su katolički seniori u potpunosti odbacili “Izjavu”.⁵²

Unatoč relativno povoljnom vanjskopolitičkom i vojnom položaju Monarhije početkom 1918., ona je svakodnevno zapadala u sve veću unutarnju krizu, prvenstveno zbog nezadovoljstva svojih brojnih slavenskih naroda. Najdublja se kriza osjećala na jugu Monarhije. Iako su tada vodeći austro-ugarski političari dugo odbijali i samu pomisao da pogledaju istini u oči i priznaju da u državi postoji neriješeno “južnoslavensko pitanje”, do toga je, ipak, došlo tijekom 1918. Razmišljanja političkog vrha Monarhije o nužnosti rješavanja “južnoslavenskog pitanja” bila su

⁴⁸ Vidi: *Na obranu hrvatstva!*, HD, 1271917., br.263, 1.

⁴⁹ Stjepan barun Sarkotić od Lovčena, general i političar, rodio se u Sincu kraj Otočca, 4. listopada 1858., a umro je u Beču, 16. listopada 1939. Diplomirao je na Terezijanskoj vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu (1879.). Od 1912., u činu general-bojnika, zapovijedao je hrvatsko-slavonskim domobranstvom sa sjedištem u Zagrebu. Krajem 1914. imenovan je vojnim guvernerom Beograda, a potom vojnim namjesnikom u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji. God. 1916. vodio je vojni pohod na Crnu Goru. Za iskazanu vojnu vještinu i junaštvo dobio je plemićku titulu (barunat). Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije odlazi u emigraciju. U Beču je okupljao skupinu hrvatskih političkih emigranata, koji su istupali protiv novonastale jugoslavenske države. (Podaci preuzeti iz: [A. VUJIĆ, ur.], *n. dj.*, 405.) Opširnije o životu i djelu generala Sarkotića vidi: Ernest BAUER, *Der letzte Paladin des Reiches. Generaloberst Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen*, Verlag Styria, Graz – Wien – Köln, 1988.

⁵⁰ Marijo MATULIĆ, *Postanak Jugoslavije*, SK, za god. 1928., 44-45.

⁵¹ I. PILAR, *Ekspoze glede pitanja izlaska Hrvata iz Kraljevine S.H.S.*, s.l. & a. [1.]. “Ekspoze” se nalazi u vlasništvu obitelji Jančiković. Zahvaljujem dr. sc. Zoranu Grijaku što mi je omogućio uvid u taj Pilarov tekst.

⁵² *Nova izjava o rješenju našega narodnoga problema.*, u: *Novine*, 4/1918., br. 267, 1; “Izjava”, *Novine*, 4/1917., br. 268, 1.

dobar povod za dr. Pilara i njegov politički krug da krenu u intenzivnu političku akciju.

Tijekom lipnja 1918. dr. Pilar je sastavio "Skicu za jedan memorandum" ("Entwurf zu einem Memorandum"),⁵³ koji su "Hrvati Bosne i Hercegovine trebali uručiti Nj.[egovom] Veličanstvu [caru Karlu] u povodu predstojećega uređenja državnopravne pripadnosti ovih zemalja".⁵⁴ Primjerak "Skice" dr. Pilar je, 20. srpnja 1918., uručio i svome tastu dr. Adalbertu Sheku.⁵⁵ "Konačna skica za jedan memorandum" ("Endgültiger Entwurf zu einem Memorandum")⁵⁶ nije se bitno razlikovala od "Skice", a datirana je u Sarajevu 5. kolovoza 1918.⁵⁷ U tekstu "Konačne skice" nije naveden njezin autor. Ipak, iz usporedbe "Skice" i "Konačne skice" očigledno proizlazi da je njezin sastavljač, u cijelosti ili barem većem dijelu, bio dr. Pilar.

U uvodnom dijelu "Konačne skice" Pilar je naveo razloge zbog kojih je prema njegovom mišljenju položaj hrvatskog naroda postao nesnosan i vapio za žurnim

⁵³ OIP, R-5711.

⁵⁴ *Isto*. Riječ je o podnaslovu "Skice".

⁵⁵ Adalbert Shek pl. Vugrovečki se rodio u Vugrovcu, kraj Zagreba, 18. svibnja 1851., a umro je u Zagrebu 13. ožujka 1933. Gimnaziju je završio u Zagrebu. Kao stipendist zagrebačke generalne vojne komande završio je studij prava na bečkom Sveučilištu. God. 1874. stupio je u sudačku službu kao prislužnik kod kraljevskog sudbenog stola u Zemunu, a već je sljedeće godine imenovan za sudskog pristava u istom mjestu. Tri godine kasnije postao je sudski tajnik na kraljevskom sudbenom stolu u Petrinji (1878.). Sljedeće je godine (1879.) postavljen za povjerenika za osnivanje gruntovnice za područje kraljevskog sudbenog stola u Gospiću. Na toj je dužnosti ostao sve do 1882. Kraće je vrijeme bio starješina kotarskog suda u Otočcu. Godine 1883. bio je dodijeljen bosansko-hercegovačkoj Zemaljskoj vladi i to najprije kao sudski savjetnik u okružnom sudu u Banjoj Luci. Iste je godine premješten u okružni sud u Sarajevu. Početkom 1884. nastavio je s radom u Prvom odjeljenju Zemaljske vlade u Sarajevu, u Odsjeku za reguliranje šumskih posjeda i osnivanje gruntovnica. Kao referent tog Odsjeka surađivao je na izradi zakonskih osnova o uređenju šumskog posjeda, kao i na zakonodavnom radu na osnivanju gruntovnica. Godine 1887. postavljen je za pomoćnog referenta na vrhovnom sudu za Bosnu i Hercegovinu. U razdoblju od 1889. do 1896. bio je nadsavjetnik na Vrhovnom sudu. Od 1896. do 1907. bio je predsjednik senata Vrhovnog suda. Godine 1907. imenovan je za šefa Odjeljenja za pravosuđe Zemaljske vlade u Sarajevu. Uz svoje sudačko zvanje, Shek se posvetio odgajanju šerijatskoga sudačkog podmlatka. On je osamnaest godina na šerijatskoj sudačkoj školi, kao honorarni nastavnik, predavao građansko i krivično pravo, te procesno, državno i upravno pravo. Nakon aneksije (1908.), bio je jedan od glavnih autora bosansko-hercegovačkog ustava (1910.). Godine 1913. Shek je umirovljen, te mu je tom prilikom podijeljena čast pravoga tajnog savjetnika. Nakon odlaska u mirovinu Shek je na poziv bečkog Sveučilišta, kao honorarni docent, držao predavanja iz bosanskog prava. Nastavničku je dužnost obavljao sve do 1919., kada se zbog bolesti potpuno povukao iz javnog života. (Podaci dobiveni od mr. sc. Teodore Shek-Brnardić, kojoj najiskrenije zahvaljujem.)

⁵⁶ OIP, R – 5711.

⁵⁷ *Isto*, 7.

rješenjem. Kao jedan od tri glavna razloga naveden je i državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine, koji "nikada [u Austro-Ugarskoj Monarhiji] nije bio uređen".⁵⁸

Glede pitanja rješenja državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine u "Konačnoj skici" se doslovno kaže: "Posebno umoljavamo i nadamo se da pravednost Vašega Veličanstva neće dopustiti da naša uža domovina Bosna i Hercegovina bude [...] otrgnuta od Dalmacije, Hrvatske i Slavonije. Bosna i Hercegovina tvore s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom jedno nerazdvojivo nacionalno-povijesno-političko, gospodarsko-političko i prometno-političko jedinstvo, bez koga ove posljednje spomenute zemlje ne mogu uopće [...] živjeti, a kamoli napredovati. [...] Odvajanje Bosne i Hercegovine od ostalih hrvatskih zemalja morali bi Hrvati prvenstveno gledati kao nešto što je upereno protiv njihova opstanka i kao pokušaj da se spriječi njihovo jačanje i konsolidiranje, te prema tome potkopava njihova budućnost [...]"⁵⁹

Da bi što čvršće potkrijepio svoje stajalište o nužnosti ujedinjenja "svih hrvatskih zemalja", Pilar se pozvao na "Spomenicu" koju je car i kralj Josip II. vlastoručno napisao još 1780. U njoj se tadašnji vladar iz kuće Habsburg-Lotring zauzeo za moguće ujedinjenje hrvatskih zemalja, uključujući i – Bosnu.⁶⁰

Sudbina "Konačne skice" nije poznata, ali je malo vjerojatno da je uručena vladaru.

Car i kralj Karlo I. (IV.) relativno je rano uvidio važnost "južnoslavenskog pitanja" za daljnju sudbinu Monarhije. Nastojeći pronaći "zajedničku formulu" koja bi donijela spasonosno rješenje, odlučio je povjeriti važnu političku "informativnu misiju" bivšem ugarskom ministru-predsjedniku grofu Istvanu (Stjepanu) Tiszi, za koga se držalo da je najjači politički čovjek u Ugarskoj. On je kao "homo regius" trebao otputovati na jug Monarhije, uključujući Bosnu i Hercegovinu, te pokušati pronaći spasonosnu formulu, koja bi otklonila pogibelj koja se nadvila nad državom Habsburga.⁶¹

Još prije nego što je Karlo povjerio Tiszi misiju, u mađarskim je političkim krugovima bilo predviđeno nekoliko mogućih rješenja "južnoslavenskog pitanja". Najčešće su se spominjala tri sljedeća:

"a) Bosna i Hercegovina ujedinjuju se sa Ugarskom kao 'separatum corpus coronae hungariae'.

⁵⁸ Isto, 1.

⁵⁹ Isto, 7.

⁶⁰ Isto, 6-7. Također vidi: *Ein Memorandum Kaiser Josefs II. über Kroaten*, u: *Kroatische Rundschau* (dalje: *KR*), Zagreb, 1/1918., [Nr.] 3, 45-46.

⁶¹ Bogdan KRIZMAN, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*, Globus, Zagreb, 1989., 251.

b) Dalmacija se prisajedinjuje Hrvatskoj, Bosna i Hercegovina Ugarskoj.

c) Hrvatska dobiva od Bosne zapadne okruge: bihaćki i banjalučki, a od Dalmacije sjeverni dio sa Splitom. Južni dio Dalmacije sa Dubrovnikom i Bokom Kotorskom, Hercegovina i istočni dio Bosne sa željezničkom prugom Bosanski Brod – Sarajevo – Mostar – Zelenika kao osovinom pripali bi Ugarskoj”.⁶²

Na svom velikom političkom putovanju po jugu Monarhije, Tisza je stigao 20. rujna 1918. u Sarajevo. Tu se sastao s brojnim uglavnom jugoslavenski orijentiranim bosansko-hercegovačkim političarima iz sve tri etničko-vjerske zajednice (hrvatsko-katoličke, srpsko-pravoslavne i muslimanske),⁶³ među kojima su, na preporuku zemaljskog poglavara generala Sarkotića, bili i protujugoslavenski orijentirani dr. Pilar i ing. Vančaš.⁶⁴ Tisza je, 21. rujna 1918., obojicu primio u audijenciju.⁶⁵

Prema novinskom izvješću, Pilar je grofu Tiszi rekao da je “u ovom času rješenje bosansko-hercegovačkog pitanja uobće najvažniji problem za Hrvate [...]”.⁶⁶ Drugim

⁶² H. KAPIDŽIĆ, *Austro-ugarska politika u Bosni i Hercegovini*, 43.

⁶³ Opširnije o Tiszinim razgovorima sa srpskim, hrvatskim i muslimanskim političarima u Sarajevu vidi: B. BADROV, *n. d.*, 367-368; Julijan JELENIĆ, *Grof Stjepan Tisza u Sarajevu god. 1918. Iz svojih sarajevskih zapamćenja*, u: *Obzor*, Zagreb, 4. listopada 1928.; Vladimir ČOROVIĆ, *Istorija Jugoslavije*, Narodno Delo, Beograd, 1933., 575; H. KAPIDŽIĆ, *Austro-ugarska politika u Bosni i Hercegovini*, 44-47; Srđan BUDISAVLJEVIĆ, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca. Povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1958., 114-117; Bernard STULLI, *Oko jedne turneje grofa Tisze po jugoslavenskim zemljama u septembru 1918.* (Prilog historiji 1918-e u jugoslavenskim zemljama), u: *Pregled*, Sarajevo, 11/1959., br. 1, 39-49; B. KRIZMAN, *O putu grofa Stj. Tisze po jugoslavenskim zemljama u septembru 1918.*, u: *Historijski zbornik*, Zagreb, 11-12/1958.-59., 233-249; ISTI, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 251-261; E. BAUER, *n. d.*, 126-129; Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Drugi dio, August Cesarec, Zagreb, 1989., 66-68; Noel MALCOLM, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, Erasmus gilda, Zagreb – Sarajevo, 1995., 218; Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 57-58; Petar VRANKIĆ, *Religion und Politik in Bosnien und Hercegowina (1878-1918)*, Ferdinand Schöningh, Paderborn – München – Wien – Zürich, 1998., 740-741; Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera*, 550-554; F. ŠIŠIĆ, *n. d.*, 161-165; H. KAPIDŽIĆ, *Bosna i Hercegovina za vrijeme prvog svjetskog rata.* (Držanje austrougarskih vlasti prema jugoslovenskom pitanju i stvaranju jugoslovenske države), u: *Glasnik arhiva i društava arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 6/1966., knj. 6, 321-323;

⁶⁴ B. KRIZMAN, *Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini*, u: *Prilozi*, 4/1968., br. 4, 98, bilj. 34.

⁶⁵ S. BUDISAVLJEVIĆ, *n. d.*, 117; B. KRIZMAN, *O putu grofa Stj. Tisze*, 239; ISTI, *Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini*, 106; ISTI, *Hrvatska u Prvom svjetskom ratu*, 259; L. ĐAKOVIĆ, *Položaj Bosne i Hercegovine*, 191; Šefik BEŠLAGIĆ, *Povodom dolaska grofu Tisze u Sarajevo 1918. godine* (i rasprava dr. Č. Truhelke), *Osječki zbornik*, Osijek, 1987., br. 18-19, 394; E. BAUER, *n. d.*, 128.

⁶⁶ *Bosanski političari o pitanju Bosne i Hercegovine*, u: *Hrvatska*, Zagreb, 1918., br. 2149, 1.

riječima, on je zahtijevao teritorijalno ujedinjenje Hrvatske, Slavonije i Dalmacije s Bosnom i Hercegovinom.⁶⁷ Pilar je "otklanjao svako ugarsko rješenje" glede Bosne i Hercegovine jer bi ono, prema njegovom mišljenju, "urodilo najgorim posljedicama" i moglo "prouzročiti nove ratne zapletaje".⁶⁸

Sa svoje je, pak, strane grof Tisza bio odlučan u tome da se "južnoslavensko pitanje" može riješiti samo tako da se "ne dira u dualističku državnu formu".⁶⁹ Dapače, izjavio je da drži "pripojenje Bosne i Hercegovine trojednoj kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, to jest zemljama svete krune sv. Stjepana, baš tako mogućim kao i direktno pripojenje Bosne Ugarskoj".⁷⁰

Nakon razgovora, oba su hrvatska političara otišla veoma nezadovoljna.⁷¹

Sljedećeg dana, 22. rujna 1918., grof Tisza je ponovno primio dr. Pilara na razgovor.⁷² Tom je prilikom Pilar uručio mađarskom političaru "Spomenicu",⁷³ u kojoj je obrazložio nastojanja svoga političkog kruga oko ujedinjenja svih hrvatskih zemalja, u koje je ubrajao Hrvatsku, Slavoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu, te Istru.⁷⁴ Neriješeni državnopravni položaj hrvatskih zemalja doveo je, prema Pilarovom mišljenju, do toga da su Hrvati "danas velikim dijelom pripravnici kao nadomjestak [za hrvatsku državu unutar granica Monarhije], prihvatiti srpsko-hrvatsku državu izvan Monarhije, a to je temeljna ideja jugoslavenstva".⁷⁵

Pilar je bio odlučan u tome da mađarski vladajući krugovi nisu bili svjesni da se na jugu Monarhije "stoji pred točno određenim izborom: ili Kraljevina Hrvatska kao krunska zemlja unutar Monarhije ili uskoro kraljevina velika Srbija izvan Monarhije".⁷⁶ Za njega je postojalo samo jedno rješenje teškoga položaja u kome se našla Austro-Ugarska Monarhija: "danas može pomoći samo jedno brzo ujedinjen-

⁶⁷ *Isto.*

⁶⁸ *Isto.*

⁶⁹ *Isto.*

⁷⁰ *Isto.*

⁷¹ B. KRIZMAN, *Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini*, 107.

⁷² H. KAPIDŽIĆ, *Austro-ugarska politika u Bosni i Hercegovini*, 46; B. KRIZMAN, *O putu grofa Stj. Tisze*, 246; *Tisza u Bosni i Hercegovini*, u: *Novine*, 5/1918., br. 209, 2.

⁷³ "Denkschrift überreicht am 22. September 1918 dem Grafen Stefan Tisza gelegentlich seiner Informationsreise in Sarajevo". (OIP, R – 5710.)

⁷⁴ *Isto*, 1. Glede svoga shvaćanja opsega hrvatskih zemalja, Pilar je Tiszu uputio na svoju knjigu "Die südslavische Frage und der Weltkrieg" i to posebno na drugo poglavlje (str. 140-232). ("Denkschrift", 1; Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera*, 724, bilj. 2541.)

⁷⁵ "Denkschrift", [4]; Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera*, 553-554.

⁷⁶ "Denkschrift", [6].

je Bosne i Hercegovine s ostalim hrvatskim zemljama, te uvođenje jednoga hrvatskog [političkog] smjera”.⁷⁷

Konačno, Pilar je predložio sljedeće rješenje: “1. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i istarski otoci ujedinit će se u Hrvatsku kraljevinu; 2. Hrvatska kraljevina treba biti politički u rukama Hrvata i hrvatski program [treba] provoditi na odgovarajući način; 3. Hrvatsko kraljevstvo uključit će se u dualističko uređenje u formi subdualizma⁷⁸ i ono bi raspolagalo djelomičnim suverenitetom u okviru zemalja krune sv. Stjepana, a kao uvjet za to treba a) jamčiti Hrvatskoj bezuvjetni nacionalni i državni individualitet i pružiti joj mogućnost da se na novom teritoriju nesmetano razvijaju privreda i saobraćaj; b) da Austrija pristane na takvo rješenje”.⁷⁹

Pilarova je “Spomenica” bila još jedan pokušaj da se Austro-Ugarsku Monarhiju preuredi na načelu “pokrivenog trijalizma”, tj. da se formalno ne dira u dualističko ustrojstvo države, a da se ipak sprovede državno-pravno ujedinjenje svih hrvatskih zemalja, uključujući i Bosnu i Hercegovinu. Taj je prijedlog bio u izravnoj suprotnosti s mađarskim namjerama o učvršćenju dualističkog sustava, dio kojeg su bili i planovi o izravnom povezivanju Bosne i Hercegovine s Ugarskom, kao “corpus separatum”.⁸⁰

Pilarova nastojanja glede preuređenja Monarhije nisu, kao što se moglo i očekivati, naišla na Tiszino odobravanje.

Prilikom svog boravka u Sarajevu barun dr. Alexander Spitzmüller v. Harmerbach, posljednji zajednički austro-ugarski ministar financija, pozvao je dr. Pilara u Beč da tamo “razloži svoje stanovište o rješavanju bosanskog pitanja odnosno cijelog jugoslavenskog [južnoslavenskog] problema”.⁸¹

U tmurnom ozračju posljednjih tjedana postojanja Austro-Ugarske Monarhije dr. Pilar je stigao u Beč gdje je održao dva predavanja u “Austrijskom političkom društvu”.⁸²

Pilar je na početku svoga drugog predavanja, namijenjenoga austrijskoj političkoj javnosti, ustvrdio da je “aktualnost južnoslavenskog pitanja” u tome što rat, “koji je ‘potpaljen’ tim pitanjem”, prijeti da za “Monarhiju dobije krajnje neodgodan završetak”.⁸³

⁷⁸ Zapravo se radilo o “pokrivenom trijalizmu”.

⁷⁹ Nav. prema: B. KRIZMAN, *Bosna i Hercegovina i jugoslovensko pitanje u 1918. godini*, 107.

⁸⁰ Vidi: Z. GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa J. Stadlera*, 554.

⁸¹ *Raspoloženje u Bosni*, u: *Novine*, 5/1918., br. 214, 3.

⁸² Prvo je predavanje održano 9., a drugo 12. listopada 1918. U Pilarovoj ostavštini sačuvan je koncept drugog predavanja, koje započinje riječima “Meine Herren!”. (OIP, R – 5712.)

⁸³ “Meine Herren!”, (OIP, R – 5712, 1-2.)

“Najkobnije je”, prema Pilarovom mišljenju, u cijelom državno-pravnom i političkom zapletaju na jugu Monarhije bilo to što se “južnoslavensko pitanje s postojećim pravnim osnovama i odnosima moći, ne može uopće riješiti na zakonit način”.⁸⁴ Unatoč toj poražavajućoj konstataciji, on je nudio rješenje: “Nemojmo se obmanjivati! Monarhija je u svom starom obliku – mrtva. [...] Vjerujem [...] da se nova izgradnja [Monarhije] može provesti samo na federalističkom temelju. Postojeća Monarhija može sada biti samo federativna država sastavljena od više malih nacionalnih država. U okvir te federativne države ulazi i jedna južnoslavenska federalna država. [...] Postoje dvije mogućnosti: 1. od južnoslavenskih se zemalja mogu stvoriti dvije male federativne države – Hrvatska [s Bosnom i Hercegovinom] i Slovenija; 2. od svih se južnoslavenskih zemalja Monarhije može stvoriti jedinstvena južnoslavenska država [‘Südslawien’]”.⁸⁵ Uzimajući u obzir unutarnje i vanjske političke čimbenike, Pilar se odlučio za ovo drugo rješenje: “mislim da prva država [Hrvatska] ne bi bila prihvaćena niti od Antante niti od naroda na jugu Monarhije”.⁸⁶

Pilar je svoje predavanje završio sljedećim riječima: “Svi narodi trebaju Monarhiju na svojim današnjim područjima, a ako bi trenutno na nju zaboravili, tada će je uskoro naučiti cijeniti u oporoj školi života”.⁸⁷

Pilar je u predavanju radikalizirao svoje poglede o mogućem rješenju ne samo “južnoslavenskog pitanja” nego i opstanka cijele Monarhije. Njegovo napuštanje “prikrivenog trijalizma”, kao mogućeg rješenja “južnoslavenskog pitanja u korist federalizacije Monarhije, bilo je zakašnjeli pokušaj spašavanja umiruće države Habsburga.

Svega nekoliko tjedana kasnije “južnoslavensko pitanje” je “riješeno” izvan okrvira Austro-Ugarske Monarhije, a hrvatske su se zemlje, zajedno s Bosnom i Hercegovinom, našle u novostvorenom Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca pod vlašću srbijanske dinastije Karadorđević.

⁸⁴ Isto, 10.

⁸⁵ Isto, 12-13.

⁸⁶ Isto, 13-14.

⁸⁷ Isto, 16.

Summary

THE STATE-LEGAL POSITION OF BOSNIA&HERZEGOVINA IN THE POLITICAL CONCEPTIONS OF DR IVO PILAR (1917-1918)

The state-legal split of the South Slavonic countries in the Austro-Hungarian Monarchy happened to be a permanent source of instability in the Habsburg state.

Dr Ivo Pilar, lawyer, politician and geopolitician tried in the last two years of the Monarchy's existence, to find a satisfactory solution of the „South Slav“ question. In his opinion it should be solved in the „Croatian sense“, i.e. to unite into a state-legal body: the Croatian banate, Dalmatia, Istria and Bosnia&Hercegovina. To make a union from the formal-legal point of view, should be carried out without affecting the existing dualist system. In reality, though, it would be a rearranging the state on the threefold basis, but in a covered form („a covered trialism“).

The Hungarian politicians' refusal to solve the „South Slav question“ out of the ruling dualist system known frame, namely their intention, Bosnia& Hercegovina, as a „corpus separatum“ to attach to the Hungarian part of the Monarchy only deepened the already existing deep crisis in the entire state.

Being aware of the fact that the Monarchy will be disappearing, with no return, from the Middle European map, Pilar became more radical in his view of the Monarchy's rearrangement, proposing in the last days of the War, the Danube Monarchy to become - a federation. One of the members of the newly created federation would be the South Slav state-legal unit, consisting of the banate Croatia, Dalmatia, Istria, Bosnia&Herzegovina, but all the Slovene countries (Kranj, Steyer, Corrynthia and Gorizza).

The defeat of the Austro-Hungarian Monarchy in the War and the disappearance from the world political scene the Pilar's conceptions of the state-legal rearrangement become nonessential. As a matter of fact all the South Slav countries of the Monarchy, with few exceptions, came to the newly established Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.